

Englanti – maailmankieli

Päivi Pahta

Englannin kielestä on jo pitkään puhuttu maailmankielenä. Useimmiten termillä viitataan englannin johtavaan asemaan kielirajat ylittävän kansainvälisen kommunikaation välineenä monilla toiminnan eri alueilla niin työssä kuin vapaa-aikanakin. Termiin voi puhujasta riippuen sisältyä myös ajatus siitä, ettei maailmassa nykyään tule toimeen ilman englantia, tai ettei maailmassa nykyään voi välttyä englannilta.

Englannin kielen maailmanlaajuinen levinneisyys *lingua francana* onkin yksi sen nykyisistä tärkeistä ulottuvuuksista. Tämä näkökulma on julkisessa keskustelussa esillä erityisesti Suomen kaltaisissa maissa, joissa englannilla ei perinteisesti ole muuta roolia. Se on kuitenkin vain yksi näkökulma, josta englantia maailmankielenä nykyään tutkimuksessa tarkastellaan.

Englanti maailmankielenä: kaksi mallia

Viimeisimmät arviot englantia puhuvien määrästä maailmassa vaihtelevat laskutavasta riippuen hieman yli miljardista kahteen miljardiin. Perinteisen mallin mukaan heidät voidaan jakaa kolmeen ryhmään sen perusteella millainen rooli englannin kielellä on heidän elämässään ja identiteetissään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat englannin syntyperäiset puhujat (*English as a Native Language*, ENL tai L1). Toiseen ryhmään kuuluvat ne monikielisissä yhteisöissä asuvat, jotka ovat opetelleet englannin siksi, että se on heidän yhteisönsä virallinen kieli, jota käytetään esimerkiksi alueen hallinto- ja koulutusjärjestelmässä. Tälle ryhmälle englannin sanotaan olevan toinen kieli (*English as a Second Language*, ESL tai L2). Kolmanteen ryhmään kuuluvat ne, joille englanti on pääasiassa vain kansainvälisen kanssakäymisen kieli. He puhuvat englantia vieraana kielenä (*English as a Foreign Language*,

EFL tai L3, L4, ...).

Käytännössä englannin puhujien ryhmittely tämän perinteisen mallin mukaan on vaikeaa. Kansainvälistyvässä maailmassa se onkin miettämässä merkityksensä erilaisten puhujaryhmien sekoittuessa muuttoliikkeen ja työelämän muutosten myötä. Englantia ensimmäisenä ja toisena kielenään puhuvien erottaminen on esimerkiksi Intian kaltaisissa yhteisöissä lähes mahdotonta. Myös raja toisen kielen ja vieraan kielen välillä on häilyvä, ja ihminen voi elämänsä aikana muuttuvissa olosuhteissa siirtyä ryhmästä toiseen. Kielitaidon perusteella ihmisten sijoittaminen eri ryhmiin on monesti mahdotonta. Joidenkin monikielisessä kulttuurissa elävien englantia toisena kielenä puhuvien kielitaito voi olla varsin kapea, kun taas monet englantia vieraana kielenä puhuvat voivat olla kielitaidoltaan hyvinkin lähellä syntyperäistä kielenpuhujaa.

Vaihtoehtoinen malli hahmottaa englannin levinneisyyttä kielenpuhujien sijaan alueellisesta näkökulmasta, vaikka se tukeutuukin myös edellä mainittuun terminologiaan. Tämä malli jakaa kolmeen renkaaseen ne maat, joissa englantia puhutaan; arviot englantia puhuvien määrästä eri kategorioissa vaihtelevat suuresti (ks. kuva s.9). Renkaat eroavat toisistaan sen suhteen, miten englanti on alueelle levinnyt, miten englannin puhujat ovat kielen omaksuneet, ja mikä funktio englannilla on heidän kulttuurissaan ja yhteiskunnassaan. Sisärenkaaseen kuuluvat perinteiset englanninkieliset maat. Ulkorenkaaseen kuuluvissa maissa englannilla on virallinen asema maan keskeisten instituutioiden kielenä, vaikka suurin osa väestöstä puhuukin äidinkielenään jotakin muuta kieltä. Eräs huomionarvoinen näkökulma maailmankieleen on se, että noin puolet maailman väestöstä asuu näihin kahteen ryhmään kuuluvissa maissa. Kasvavaksi renkaaksi kutsuttuun

ryhmään puolestaan kuuluvat maat, joissa tunnustetaan englannin rooli kansainvälisen kommunikaation kielenä ja joiden koulutusjärjestelmässä englannilla on tärkeä asema vieraan kielen opetuksessa.

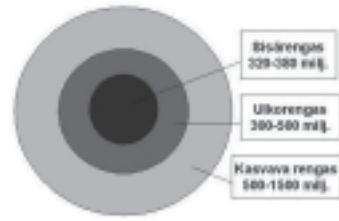
Tämäkään todellisuutta yksinkertaistava teoreettinen malli ei ole ongelmaton. Se saattaa muun muassa luoda virheellisen mielikuvan siitä, että kaikkien saman renkaan maissa asuvien ihmisten käyttämä englanti olisi samankaltaista, tai että englannilla olisi samanlainen asema heidän elämässään. Todellisuudessa esimerkiksi monet sisärenkaan maiden maahanmuuttajasukkaat eivät puhu englantia kotikielensä. Toisaalta englanti taas on monien ulkorenkaiden maiden asukkaiden äidinkieli. Puutteista huolimatta mallia käytetään kuitenkin edelleen yleisesti kuvaamaan maailmanenglannin levinneisyyttä. Luon seuraavassa lyhyen katsauksen englannin maailmankielen asemaan edellä mainittujen kolmijakoisten mallien avulla.

Sisärenkas

Englannin sisärenkaaseen kuuluvat perinteiset englanninkieliset maat, joissa suurin osa väestöstä puhuu englantia äidinkielenään: Yhdistynyt kuningaskunta, Yhdysvallat, Irlanti, Kanada, Australia ja Uusi-Seelanti. Historiallisista syistä monet katsovat myös Etelä-Afrikan kuuluvan tähän ryhmään, vaikka vain noin kymmenen prosenttia sen väestöstä puhuu englantia äidinkielenään.

Vuosisatojen kuluessa sisärenkaaseen kuuluvissa maissa englantia puhuvien yhteenlaskettu kokonaismäärä on jatkuvasti kasvanut. Kuningatar Elisabet I:n valtakauden päättyessä vuonna 1603 englantia puhui äidinkielenään arviolta 4 miljoonaa ihmistä, jotka lähes kaikki asuivat Brittein saarilla. Elisabet II:n noustessa valtaistuimelle vuonna 1952 luku oli kasvanut noin 250 miljoonaan, joista noin 80 prosenttia asui Brittein saarten ulkopuolella. Nykyään englantia puhuu äidinkielenään useimpien arvioiden mukaan noin 375 miljoonaa ihmistä, joista noin 70 prosenttia asuu Yhdysvalloissa. Suurin osa jäljelle jäävistä 30 prosentista asuu muissa sisärenkaan maissa. Niiden ohella englantia puhutaan äidinkielenä monissa muissakin maissa eri puolilla maailmaa. Esimerkiksi Suomessa asui vuonna 2003 noin 6000 englantia äidinkielenään puhuvaa henkilöä.

Englantia äidinkielenään puhuvien määrän arvioidaan lähitulevaisuudessa entisestään li-

Englannin kolme rengasta. Luvut viittaavat eri lähteissä esiintyviin arvioihin englantia puhuvien määrästä eri kategorioissa.

sääntyvän siitakin huolimatta, että sisärenkaisten maiden yhteenlasketun väestön määrän arvioidaan kääntyvän laskuun. Sisärenkaan väestönkasvuun sijasta englanninkielisten määrän kasvuun vaikuttaakin erityisesti se, että monissa maissa englantia toisena tai vieraana kielenä puhuvat vanhemmat käyttävät englantia kotikielensä, jolloin heidän lapsistaan kasvaa englanninkielisiä. Myös kielikylpytoiminnan kaltaisen vieraskielisen opetuksen avulla tavoitellaan monissa maissa äidinkielenomaista englannin taitoa. Monien reaali maailmaan heijastuvien vaikutusten ohella tämän kaltainen kehitys asettaa myös uusia haasteita kielen levinneisyyden kuvausmallille.

Ulkorengas

Englannin ulkorenkaiseen kuuluvissa maissa asuu tavallisimman arvion mukaan hieman yli 400 miljoonaa englannin puhujaa. Valtaosa ryhmään kuuluvista noin 60 maasta on Britannian entisiä siirtomaita Aasiassa ja Afrikassa. Niissä englantia käytetään maan sisäisessä kommunikaatiossa alueen alkuperäiskielten sijaan tai niiden rinnalla, esimerkiksi hallinnon, oikeuslaitoksen, tiedotusvälineiden tai koulutusjärjestelmän kielenä. Monissa niistä englanti on samalla monikielisen yhteisön ainoa yhteinen kieli. Alueilla asuu ihmisiä, jotka puhuvat englantia äidinkielenään, niitä, jotka puhuvat sitä toisena kielenään ja käyttävät sitä vain tietyissä tilanteissa, sekä niitä, jotka eivät puhu englantia lainkaan. Määrällisesti eniten englantia puhuvia lasketaan tämän kategorian maista olevan Nigeriassa, Intiassa ja Filippiineillä. Niissäkin englantia puhuu kuitenkin vain osa väestöstä: Filippiinien 80 miljoonasta ja Nigerian noin 126

miljoonasta asukkaista englantia puhuu noin puolet, ja Intian yli miljardin suuruudesta väestöstä noin viidesosa.

Lähivuosina englantia puhuvien määrä lisääntyy edelleen nopeasti ulkorenkkaan maissa. Kasvua arvioidaan tapahtuvan esimerkiksi Intian ja Pakistanin kaltaisissa suurten väkilukujen maissa. Myös uusien maiden arvioidaan siirtyvän tähän ryhmään, kun englannin merkitys kasvaa niiden sisäisessä kommunikaatiossa. Esimerkiksi Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa englantia käytetään niin runsaasti oman yhteisön sisäiseen viestintään, että eräät tutkijat ovat arvioineet niiden lähitulevaisuudessa siirtyvän tähän ryhmään; Suomessakin englannin käyttö on huomattavasti lisääntynyt. Liikettä on vuosien varrella tapahtunut myös toiseen suuntaan, erityisesti Afrikassa, missä entisten siirtomaavaltioiden kielen sijasta on paikoin siirrytty käyttämään jotakin alueen alkuperäiskieltä.

Kasvava rengas

Etenemme nyt englannin kasvavaan renkaaseen, johon myös Suomi kuuluu. Tämän ryhmän maissa englannilla ei siis ole mitään erityisasemaa maan sisäisessä toiminnassa. Sillä on kuitenkin tärkeä asema kansainvälisen kommunikaation kielenä ja sitä opetetaan laajalti kouluissa. Kiinnostus englantia kohtaan tässä mielessä alkoi lisääntyä 1600-luvulla. Tästä kertoo muun muassa *John Wallisin* 1653 kirjoittaman englannin kieliopin esipuhe. Wallis sanoo ryhtyneensä kirjoittamaan englannin kielioppia, koska sille oli ulkomaalaisten keskuudessa selkeä tarve. He halusivat Wallisin mukaan oppia ymmärtämään niitä monia tärkeitä teoksia, joita englanniksi oli kirjoitettu. Englannin tuolloista asemaa kuitenkin kuvaa hyvin se, ettei Wallis suinkaan kirjoittanut kielioppiaan englanniksi vaan latinaksi.

Kasvavan renkaan maissa nykyisin englantia puhuvien määrää on erityisen vaikea arvioida. Viimeisimmät luvut vaihtelevat British Councilin Englanti 2000 -projektin arvioimasta 750 miljoonasta eräiden toisten arvioiden miljardiin, tai jopa puoleentoista miljardiin, riippuen esimerkiksi siitä lasketaanko mukaan myös alkeistason kielenoppijat. Joukko on kasvanut toisen maailmansodan jälkeen räjähdysmäisesti samalla kun englannin käyttö kansainvälisenä kielenä on lisääntynyt – kasvussa on siis kysymys itseään ruokkivasta prosessista. Englanti on yleisimmin puhuttu vieras kieli monissa

maissa. Esimerkiksi nykyisen Euroopan unionin alueella 41 prosenttia ei-englanninkielisestä väestöstä puhui vuoden 2000 lopulla tehdyn eurobarometritutkimuksen mukaan englantia vieraana kielenä; seuraavaksi osatuin oli ranska, jota puhui vieraana kielenä 19 prosenttia EU:n väestöstä. Kouluissa englantia on opetetuin vieras kieli yli 100 maassa, esimerkiksi Japanissa, Egyptissä, Brasiliassa, Venäjällä, Saksassa ja Ranskassa. Sen opiskelu vieraana kielenä koulussa on pakollista monissa Euroopan maissa. Englantia opiskelevien määrä on nopeasti lisääntynyt myös itäisen Euroopan maissa, joissa sitä ei aiemmin poliittisista syistä juuri opiskeltu. Nopeimmin englannin opetus lisääntyy tällä hetkellä Kiinassa. Maa kansainvälistyy nopeasti. Se myös valmistautuu vuoden 2008 olympialaisiin. Esimerkiksi Pekingin viranomaisten tavoitteena on opettaa kaupungin 13 miljoonaa asukasta kommunikoimaan englanniksi olympialaisiin saapuvien ulkomaisten vieraiden kanssa.

Lähitulevaisuudessa englantia vieraana kielenä puhuvien määrän arvioidaan maailmassa edelleen kasvavan, kun englannin opetusta saavien määrä lisääntyy. Englannin opetus toistaiseksi vähäistä esimerkiksi monissa entisissä neuvostotasavalloissa ja useissa Afrikassa sijaitsevista Ranskan entisissä siirtomaissa.

Englannin asema kansainvälisenä kielenä näkyy kasvavan renkaan maissa monilla elämänalueilla ihmisten työelämässä ja vapaa-aikana. Sillä on keskeinen sija kansainvälisten järjestöjen toiminnassa, tutkimuksessa, koulutuksessa, liiketoiminnassa, mainonnassa, medioissa, viihdekulttuurissa ja tietenkin matkailussa. Osassa näistä sen käyttö perustuu funktionaaliseen näkökulmaan: on perusteltua käyttää englantia esimerkiksi kansainvälisissä liikeneuvotteluissa, koska sitä osataan niin yleisesti ja kanssikäyminen sen avulla on siksi helppoa, tehokasta ja tuloksellista. Toisilla aloilla taas englantia käytetään lähinnä siihen liittyvien mielikuvien vuoksi. Mainonnassa englantia käytetään usein sen muodikkaan, nuorekkaan ja trendikkään symboliarvon vuoksi siitä huolimatta, että osa väestöstä ei ymmärrä englanninkielisiä mainoksia lainkaan. Viihdekulttuurissa englannin valta-asema heijastaa angloamerikkalaisen viihdekulttuurin valta-asemaa.

Maailman englantien eroista

Englannin alueelliset kielimuodot eli varieteetit – englannit, kuten niitä nykyään kutsutaan – poikkeavat toisistaan monin tavoin ääntämykseltään, intonaatioltaan, sanastoltaan tai kielipiltaan. Alueellisiin erityispiirteisiin vaikuttavat esimerkiksi kontaktit muiden alueilla puhuttujen kielten kanssa sekä puhujan äidinkieli. Vakiintuneita englanteja ovat sisärenkaan maiden englannit – amerikanenglanti, australianenglanti tai irlanninenglanti. Tuttuja ovat myös jo monien ulkorenkkaan uusien englantien nimet, kuten intianenglanti tai hongkonginenglanti. Englannin käytön lisääntyessä syntyy edelleen uusia kielen varieteetteja, jotka vähitellen vakiinnuttavat asemansa muiden joukossa. Nykyään puhutaan myös euroenglannista. Termillä voidaan viitata joko erityisesti Euroopan unionin piirissä käytettävään hallintoenglantiin tai yleisemmin Euroopan maissa vieraana kielenä puhuttavaan englantiin ja sen erityispiirteisiin.

Alueelliset varieteetit eivät suinkaan ole sisäisesti yhtenäisiä. Niiden sisällä on jatkumo edelleen pienempiin alueellisiin ja paikallisiin varieteetteihin, jotka perinteisesti tunnetaan murteina. Pelkästään kielellisin perustein onkin vaikea määritellä pitäisikö jotakin kielimuotoa kutsua kieleksi, varieteetiksi vai murteeksi. Ero tehdään usein muiden kriteerien avulla – kielentutkijoiden hyvin tunteman lausahduksen mukaan kieli on murre, jolla on maavoimat ja laivasto.

Englannin alueellisten varieteettien piirteitä verrataan monesti brittienglannin tai amerikanenglannin yleiskielen luonteisiin standardimuotoihin, joita juuri tästä syystä kutsutaan englannin referenssistandardeiksi. Muut alueelliset varieteetit voidaan perinteisesti jakaa kahden sen mukaan, ovatko ne peräisin brittienglannista vai amerikanenglannista. Varieteettien nykyisestä olemuksesta jako ei kuitenkaan kerro koko totuutta, koska monissa varieteeteissa voidaan nähdä sekä britti- että amerikanenglannin vaikutusta ja tietenkin aivan omia piirteitä, joita kummastakaan referenssivarieteetista ei löydy.

Varieteettien välinen vertailu on usein arvottavaa ja poikkeamia referenssistandardeista pidetään helposti virheinä. Myös brittienglannin ja amerikanenglannin keskinäinen arvottava vertailu oli varsinkin aiemmin tavallista. Nykyisin varieteetteihin suhtaudutaan demokraattisemmin: ei voida enää puhua yhdestä tai edes kahdesta ”oikeasta” englannin kie-

lestä, vaan alueelliset varieteetit elävät omaa elämäänsä, jota brittiläisen tai amerikkalaisen kielenkäytön normit eivät säätele. Monista varieteeteista on saatavilla myös varsin tarkkoja kuvauksia, joiden avulla asiasta kiinnostunut voi perehtyä niiden ominaispiirteisiin.

Uudella moninapaisella ajattelutavalla on kauaskantoisia vaikutuksia koko englannin kielen käsitteeseen. Monien mieliä askarruttavatkin tällä hetkellä uudenlaiset kysymykset. Eriytyykö englanti tulevaisuudessa useaksi erilliseksi kieleksi, joiden puhujat eivät enää ymmärrä toisiaan? Tämä on yksi tulevaisuuden vaihtoehto. Jos englannin kieli ei enää ole syntyperäisten kielenpuhujien ”omaisuutta”, miten voidaan varmistaa, ettei se muiden suussa muutu sellaiseksi, ettei sitä enää voi tunnistaa englannin kieleksi? Tämä on asia, joka erityisesti brittilehtien yleisönosastoissa näyttää monia huolestuttavan, jopa närkästyttävän. Kielenopetuksesta vastaavat sekä myös vanhemmat joutuvat pohtimaan, mitä kielen monista hyväksytyistä olomuodoista pitäisi vieraana kielenä opettaa ja oppia.

Maailmanenglannin standardi ja kielenopetuksen haasteet

Yhtenä vastauksena englantien alueellisesta eriytymisestä aiheutuviin kysymyksiin nähdään niin sanottu maailmanenglannin standardi. Toistaiseksi käsite on lähinnä vain abstraktio, josta puhuvat kielen ammattilaiset. Useimmat tarkoittavat tällä termillä kielimuotoa, joka koostuu päävarieteeteille yhteisestä ytimeästä – siis kielimuotoa, jossa ei esiinny keskinäistä ymmärtämistä vaikeuttavia alueellisia erityispiirteitä, erityisesti sanaston ja idiomien osalta. Keskustelua käydään siitä, mitkä englantien piirteistä tuohon standardiin kuuluvat. Toisten mielestä olisi yksinkertaisempaa, jos maailmanenglannin standardiksi valittaisiin jonkin nykyisen alueellisen varieteetin standardi. Varieteeteista amerikanenglannilla näyttää tällä hetkellä olevan suurimmat mahdollisuudet tulla maailmanlaajuisiksi standardeiksi. Tätä ajatusta tietenkin vastustavat muun muassa britit ja monet Yhdysvaltojen vastaiset tahot.

Kielenopetuksen tarpeisiin maailmankielen asettamien haasteiden edessä on asiantuntijoiden keskustelussa tarjottu erilaisia vaihtoehtoja: Joidenkin mielestä vaihtoehto on jatkossakin opettaa yksi alueellinen standardi. Tulevaisuuden vaihtoehtona nähdään

maailmanenglannin standardi, josta nyt käydään keskustelua. On myös mahdollista tarjota luokkahuoneessa oppilaille valikoima erilaisia englanteja, käyttää mallina ulkorenkään englannin puhujia, tai käyttää mallina sisärenkaan englantien puhujia ja olla vaatimatta oppilailta johdonmukaisuutta omassa kielenkäytössään. On myös ehdotettu, että opetusohjelmaan sisällytetään perustietoa variaatiosta ja murteista.

Keskustelu asiasta on vilkasta, ja siinä painotetaan kulttuurienväliselle kommunikaatiolle tärkeää suvaitsevaisuutta ja tietoisuuden lisäämistä kielen variaatiosta. Suomessa yhtenä peruskoulun yläasteen uuden opetussuunnitelman tavoitteena mainitaan, että oppilas oppii tiedostamaan joitakin keskeisiä eroja englannin kielen eri varieteeteista. Sekä tietoisuuden että tiedon lisääminen onkin tärkeää: variaation suvaitseminen ja kyky kommunikoida yhteisellä kielellä monien eri kieliä äidinkielenään puhuvien ihmisten kanssa on osoitus hyvästä maailmanenglannin taidosta.

KIRJALLISUUTTA

- Crystal, David (1997/2003): *English as a global language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eurooppalaiset ja kielet. Eurobarometrin erityiskysely 54.1b. [Http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/consult/ebs_fi.pdf](http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/consult/ebs_fi.pdf).

- Graddol, David (1997/2000): *The future of English?* The British Council. [Http://www.britishcouncil.org/english/pdf/future.pdf](http://www.britishcouncil.org/english/pdf/future.pdf).
- Jenkins, Jennifer (2003): *World Englishes*. London and New York: Routledge.
- McArthur, Tom (2002): *The Oxford guide to World English*. Oxford: Oxford University Press.
- McKay, Sandra Lee (2002): *Teaching English as an international language*. Oxford: Oxford University Press.
- Melchers, Gunnel & Philip Shaw (2003): *World Englishes*. London: Edward Arnold.
- Pahta, Päivi (2004): Maailma puhuu englantia. Teoksessa Nevalainen Terttu, Matti Rissanen & Irma Taavitsainen (toim.) *Englannin aika*. Helsinki: WSOY.
- Pahta, Päivi & Irma Taavitsainen (tulossa 2004): Creating images through English on yellow pages: Multilingual practices in advertising in the Helsinki region. *Nordic Journal of English Studies*.
- Taavitsainen, Irma & Päivi Pahta (2003): English in Finland: Globalisation, language awareness and questions of identity. *English Today* 19/4: 3-15.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston englantilaisen filologian dosentti ja tutkijakollegiumin jäsen.